

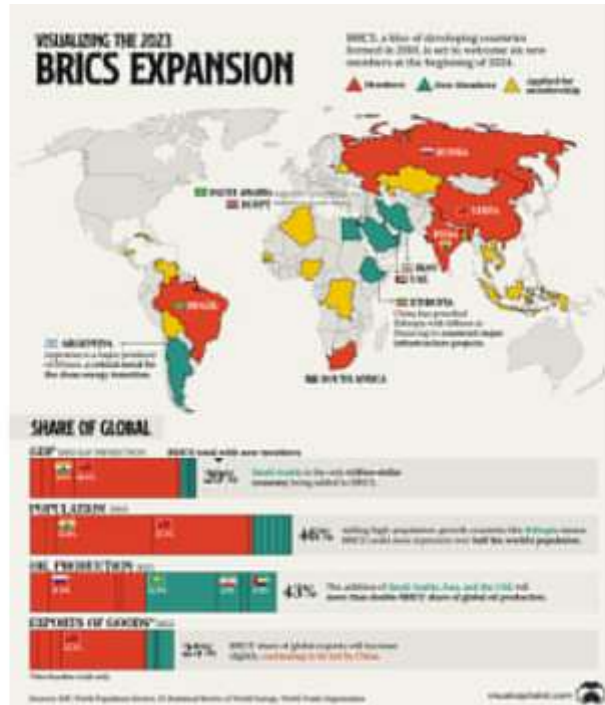
## بسم الله الرحمن الرحيم

### ظرفیت‌های بریکس برای فرهنگ و صنایع خلاق ایران

#### خلاصه توییتی:

بریکس و کشورهای عضو جدید آن (بریکس پلاس) فرصتی ناب برای توسعه تعاملات ایران با کشورهای راهبردی، تاریخی، فرهنگی و دارای مشترکات عضو آنست. ارزش‌های فرهنگی نزدیک، وجود نهادهایی همچون «شورای اندیشکده‌های بریکس» و «لیگ دانشگاه‌های بریکس» نمونه‌هایی از این ظرفیت‌های متعدد است. طراحی هوشمندانه و تقویت فعالانه ارتباطات فرهنگی با این اتحادیه نوپای جهانی، اقدامی ضروری می‌نماید.

مجمع بریکس که به تازگی عضویت کشورهای نظیر ایران را در بخش بریکس پلاس خود پذیرفته است، حاصل توافق راهبردی چهار کشور نوظهور صنعتی و اقتصادی چین، روسیه، هند، برزیل و آفریقای جنوبی است. این مجمع که نوعی واکنش به وضع موجود جهانی تحت سلطه تعداد محدودی از کشورهای غربی و آمریکای شمالی است، دارای مزایای رقابتی و سرمایه‌های متنوعی برای همکاری در مسیر توسعه کشورهای عضو است. سهم ۲۹ درصدی از تولید ناخالص داخلی (GDP)، رشد چشمگیر اقتصادی در رقابت با گروه کشورهای جی ۷ (G7)، ۴۶ درصد از جمعیت کشورهای جهان، ۴۳ درصد از تولید نفت دنیا و برخورداری از بیش از ۳۰ درصد از مساحت سرزمینی جهان، از جمله این مزایای کشورهای بریکس به همراه کشورهای تازه ورود آن، یعنی بریکس پلاس است.



با این اوصاف و با تصور تلاش بریکس برای تغییر نظم غرب محور جهان، این راهبرد مشترک جمهوری اسلامی ایران با این مجمع جهانی نوپا می‌تواند ظرفیت‌های مختلفی از جمله در عرصه فرهنگ داشته باشد. در این یادداشت به دنبال بررسی برخی از ظرفیت‌های بریکس پلاس برای گسترش تعاملات فرهنگی جمهوری اسلامی ایران هستیم:

## شایستگی‌های بریکس برای توسعه تعاملات فرهنگی ایران

### قرابت در ارزش‌های فرهنگی

کشورهای عضو بریکس که عمدتاً در دسته کشورهای شرقی مطرح می‌شوند، دارای ارزش‌ها و سرمایه‌هایی فرهنگی هستند که در آنها قرابت و بلکه اشتراک دارند. یک اشتراک مهم این کشورها «تاریخمندی» آنهاست. پنج کشورهای اصلی عضو بریکس که با عضویت کشورهای تاریخی نظیر ایران، مصر و عربستان موجب سنگین‌تر شدن وزنه تاریخمندی آنها شده، می‌توانند زمینه‌ساز مفاهیم و اشتراکات فرهنگی در لایه ارزش‌ها نیز باشد. وجود ارزش‌ها و سنت‌های مشترک نظیر اهمیت نهاد خانواده در این کشورها، نقش پررنگ آیین و ادیان در آنها و همچنین وجود آثار باستانی و تاریخی متعدد، از نقاط شایان ذکر اشتراکات و قرابت‌های این کشورهاست.

### قرابت زبانی ایران با برخی کشورهای عضو

افزون بر این قرابت، یک قرابت راهبردی فرهنگی دیگر برای تعداد قابل توجهی از اعضای این اتحادیه نوپای جهانی قابل طرح است که عبارتست از قرابت زبانی. حیات زبان فارسی در مناطق قابل توجهی از هند و حتی مناطقی از روسیه (نظیر منطقه دربند) و نیز قرابت تاریخی زبان فارسی امروز با زبان عربی، از مواردی است که بر این قرابت زبانی به عنوان یک سرمایه برای شکل‌دهی همکاری‌های فرهنگی میان ایران با کشورهای عضو بریکس رهنمون است.

## قرابت جغرافیایی

به استثناء کشور برزیل و دو کشور آفریقایی «آفریقای جنوبی» و «اتیوپی»، بقیه کشورهای بریکس تقریباً در یک پهنه سرزمینی و خشکی قرار گرفته‌اند که بیشتر مساحت آسیا و اوراسیا را شامل می‌شود. این قرابت جغرافیایی به عنوان بستر ارتباط ملل، سرمایه‌ای قابل بهره‌برداری برای توسعه تعاملات فرهنگی است.

## تعاملات ریشه‌دار تاریخی

تاریخ‌مندی و همجواری تاریخی کشورهای عضو بریکس، نقطه اشتراک و قرابت دیگر کشورهای حوزه آسیا و اوراسیاست. ارتباط تاریخی ایران با کشورهای چین، هند و عربستان و نیز همسایه شمالی خود، روسیه، گواهی بر این مدعاست.

## نگرانی مشترک از هجمه فرهنگ غیربومی و سلطه پادفرهنگ غربی

با عنایت به ریشه‌های تاریخی و وجود سنت‌ها و آیین‌های پررنگ دینی یا شرقی در عمده کشورهای عضو بریکس، وجود تفکر «استقلال فرهنگی» تا حد خوبی در این اتحادیه مشهود است. فرهنگ‌های بومی و ملی این کشورها که خود را در معرض هجمه یک پادفرهنگ سلطه‌جو می‌یابند، می‌توانند به ویژه با نقش آفرینی فعال جمهوری اسلامی ایران، منجر به یک اتحاد فرهنگی مستحکم در جهت تقویت ارزش‌های مشترک یا نزدیک به هم، میان این فرهنگ‌های بومی شوند.

## توافق‌نامه فرهنگی ۲۰۲۳ بریکس، ظرفیت محتمل برای بریکس پلاس

از نشانه‌های توجه کشورهای عضو بریکس به همکاری و تعاملات فرهنگی، توافق‌نامه‌ای است که در سال ۲۰۲۳ و در حاشیه اجلاس این گروه در آفریقای جنوبی تنظیم و تصویب شد. همگرایی و تعامل در حوزه‌های مختلف فرهنگ از جمله مهم‌ترین اهداف این سند می‌باشد. این توافق‌نامه را می‌توان به عنوان فرصتی محتمل برای توسعه تعاملات فرهنگی میان کشورهای تازه وارد به این پیمان جهانی نوین دانست، که از آن جمله ایران و کشورهای عربی هستند.

ضمن آنکه در امتداد این توافق‌نامه، دولت آفریقای جنوبی به عنوان میزبان بریکس ۲۰۲۳، یک جشنواره (فستیوال) فرهنگی با اجزای مختلف، اعم از اجراهای فرهنگی (تئاتر و موسیقی)، نمایشگاه، کارگاه‌ها، محافل گفتگو و رویدادهای شبکه‌سازی را برگزار نموده است.

## ظرفیت‌های نهادی موجود بریکس برای تعاملات فرهنگی و دانشگاهی

هر چند انعطاف و تحولات زیادی در نهادها و تشکلهای اقماری بریکس امکان‌پذیر است، اما در این مجال نگاهی به برخی از نهادها و تشکلهای موجود پیرامون بریکس داریم که می‌توانند ابزاری مهم برای توسعه دیپلماسی فرهنگی و نظایر آن، یعنی دیپلماسی عمومی، علمی و فناورانه باشند:

**شورای اندیشکده‌های بریکس (BRICS Think Tank Council):** این شورا که از سال ۲۰۱۳ تشکیل شده، با هدف افزایش همکاری‌ها در زمینه تحقیق و توسعه ظرفیت‌های مربوطه شکل گرفته است. شایان ذکر است که شورای مذکور در ۲۴ و ۲۵ مارس ۲۰۲۲ به میزبانی چین، یک نشست مجازی و یک سمپوزیوم یک‌روزه برگزار نموده است.

مجمع دانشمندان جوان بریکس (BRICS Young Scientist Forum): این مجمع اگرچه در حاشیه نشست وزرای علم، فناوری و نوآوری بریکس در پایتخت برزیل در سال ۲۰۱۵ برگزار شد، اما فرصتی مناسب برای کنشگری و توسعه دیپلماسی فرهنگی و علمی جمهوری اسلامی ایران با تقویت امکان کنشگری دانشمندان جوان برگزیده ایرانی است.

مجمع مدنی بریکس (BRICS Civil Forum): این مجمع نیز که از سال ۲۰۱۵ با هدف تقویت گفتگوهای سازنده بین سازمان‌ها و نهادهای جامعه مدنی و دانشگاهی در کشورهای بریکس در مورد طیف گسترده‌ای از مسائل اجتماعی آغاز به کار نموده است، اگرچه متمرکز بر دغدغه‌های اجتماعی است اما طبیعتاً ظرفیت‌هایی برای توسعه تعاملات و کنش‌های فرهنگی نهادهای مدنی و مردمی جمهوری اسلامی ایران را نیز می‌تواند دارا باشد.

لیگ دانشگاه‌های بریکس (BRICS University League): این لیگ که در اکتبر ۲۰۱۵ در پکن تأسیس شد، به عنوان بستری برای ارتباطات و تعاملات دانشگاه‌های برتر کشورهای عضو لحاظ می‌شود. همچنین این لیگ به عنوان یک اتاق فکر بین‌المللی برای حمایت فکری و تحقیق در زمینه سیاست‌گذاری‌ها در میان کشورهای بریکس محسوب می‌شود. شایان ذکر است که تا مه ۲۰۲۲ بیش از ۵۰ دانشگاه به عضویت این لیگ درآمده‌اند که ۲۸ دانشگاه آن، چینی هستند.

دیگر نهادهای علمی بریکس: افزون بر لیگ دانشگاه‌ها، نهادها و شوراهای دیگری نیز وجود دارند که می‌توانند محمل تعاملات فرهنگی واقع شوند. نشست وزیران علم، فناوری و نوآوری بریکس، شبکه دانشگاهی بریکس (BRICS NU) و مجمع آکادمیک بریکس (BAF) بخشی از این نهادها و تشکیلات علمی و دانشگاهی را شامل می‌شوند.

### ظرفیت‌های نهادی موجود بریکس برای تعاملات در حوزه صنایع فرهنگی و خلاق

هر چند طبیعتاً ظرفیت‌های نامبرده در حوزه فرهنگ - به ویژه ظرفیت‌های علمی و دانشگاهی - به عنوان ظرفیت‌هایی برای تقویت تعاملات در حوزه صنایع فرهنگی و خلاق نیز به شمار می‌روند، اما افزون بر این ظرفیت‌ها، دو دسته ظرفیت نهادی و تشکیلی در بریکس یافتنی است که می‌توانند بر تقویت وضعیت صنایع خلاق کشورهای عضو اثرگذاری نمایند:

۱- ظرفیت‌های صنعتی، فناورانه و نوآورانه: از آنجا که وجه انکارناپذیری از صنایع فرهنگی و خلاق را «فناوری و صنعت» تشکیل می‌دهد، توجه به ظرفیت‌های صنعتی و فناورانه در خصوص آن ضروری است. مجمع بریکس در انقلاب صنعتی جدید (PartNIR)، مجمع بریکس در زمینه کلان‌داده برای توسعه پایدار (BRICS Forum on Big Data for Sustainable Development)، کنفرانس بین‌المللی رقابت بریکس (BRICS Competition Conference)، مرکز شایستگی‌های صنعتی بریکس (BRICS Center for Industrial Competencies) و جایزه نوآوران جوان بریکس از جمله این ظرفیت‌ها هستند که قابل بهره‌برداری برای توسعه صنایع فرهنگی و خلاق کشورها هستند.

۲- ظرفیت‌های اقتصادی: طبیعتاً توسعه صنایع فرهنگی و خلاق به عنوان عنصری اساسی در اقتصاد فرهنگ، دارای وجوه بنیادین اقتصادی نیز هست. این در حالیست که یکی از کارکردهای مورد توجه بریکس نزد کشورهای عضو آن، کارکرد اقتصادی آنست، به ویژه کارکردهای اقتصادی متقابل با انحصارگرایی قدرت‌های اقتصادی غرب. لذا ابزارها و

فرصت‌های اقتصادی متعددی توسط بریکس از روزهای ابتدایی شکل‌گیری آن طراحی و ایجاد شده است. بریکس پی (BRICS Pay)، بانک توسعه نوین (NDB)، صندوق ذخیره ارزی بریکس و شورای تجاری بریکس از جمله این ظرفیت‌های متعدد و مهم اقتصادی هستند. با عنایت به رویکردهای هم‌گرای اعضای بریکس و بریکس پلاس، نظیر تلاش برای دلارزدایی و گسترش تعاملات بانکی ویژه میان کشورهای عضو، توجه به این فرصت‌ها برای پاسخ به نیازهای صنایع فرهنگی و خلاق کشور، نظیر تأمین مالی شایان توجه است.

### چند پیشنهاد سیاستی

در بخش پایانی این یادداشت، با عنایت به آنچه به اجمال در خصوص ظرفیت‌های فرهنگی بریکس عرضه شد، بر ضرورت مواجهه فعالانه و مبتکرانه دستگاه دیپلماسی فرهنگی و عمومی کشور می‌توان تصریح نمود. اتخاذ هر چه سریعتر و هوشمندانه‌تر چنین موضعی در قبال بریکس، می‌تواند موجب پرچمداری جمهوری اسلامی ایران در تقویت شبکه تعاملات فرهنگی کشورهای عضو بریکس و بریکس پلاس گردد. ضمن آنکه نه تنها در حوزه فرهنگ و رفع چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی یعنی منوی‌سازی و تخریب چهره جهانی ایران کارآمد خواهد بود، بلکه دستاوردهایی در حوزه فناوری‌های فرهنگ‌بنیان و نیز اقتصاد فرهنگ به ارمغان خواهد آورد.

در پایان نیز سه پیشنهاد سیاستی کلی در این خصوص مطرح می‌گردد:

- بخشی از کنش دستگاه دیپلماسی فرهنگی کشور در مواجهه با بریکس پلاس، می‌تواند شامل پیشنهاد طراحی و ایجاد نهادهای جدید برای توسعه همکاری پیرامون اشتراکات فرهنگی، نظیر هم‌افزایی متولیان میراث فرهنگی و گردشگری کشورها گردد. حقیقت اینست که بریکس اگرچه در حوزه‌هایی نظیر اقتصاد و فناوری توسعه نهادی قابل توجهی پیدا کرده، لیکن در حوزه فرهنگ و مسائل اجتماعی محتاج توسعه نهادسازی و بهره‌برداری بیشینه از ظرفیت‌های خود در این حوزه است. از این روی شایسته است که جمهوری اسلامی ایران ابتکار عمل را در این حوزه راهبردی به دست بگیرد.
- با عنایت به مشترکات و قرابت‌های فرهنگی کشورهای عضو، تمرکز بر دغدغه‌های مشترک فرهنگی این کشورها در مقابل پادفرهنگ‌هایی مانند خانواده‌زدایی و همجنس‌گرایی می‌تواند به عنوان ظرفیتی دیگر برای کنشگری فعال دستگاه دیپلماسی فرهنگی و عمومی جمهوری اسلامی ایران به شمار رود. به دغدغه‌ای همچون حریم خانواده، دغدغه اصلاح وضعیت جهانی و ملی فضای مجازی و نظام رسانه‌ای کشورهای عضو را بیافزایید. به ویژه از آن روی که افزون بر کشورهای شرقی و تاریخی، کشورهای مسلمان نیز بخش مهمی از اعضای بریکس پلاس را تشکیل داده‌اند. طراحی تفاهم‌نامه‌ها و پویش‌های مشترک در خصوص دغدغه‌های مشترک مانند تحکیم نهاد خانواده و نیز بهبود حکمرانی جهانی و ملی فضای مجازی و رسانه‌ای کشورها می‌تواند ابزار و ابتکاری مهم در این راستا باشد.
- از آن روی که بخش مهمی از حل چالش حکمرانی و بهبود فضای فرهنگی و رسانه‌ای کشورها محتاج همکاری‌های فناورانه، نوآورانه و صنعتی است، در حوزه فناوری‌های فرهنگی و رسانه‌ای، تعریف اقدامات و ظرفیت‌های مشترک نیز

شایان توجه است. جمهوری اسلامی ایران در این حوزه نیز می‌تواند با اتخاذ ابتکار عمل، به دنبال بهره‌جویی از ظرفیت‌های فناورانه و صنعتی کشورهای عضو در راستای این مهم و مطلوب ملی و جهانی باشد.

## منابع:

- موسسه پویندگان توسعه فناوری و نوآوری ایرانیان (پی‌تا)، شناخت بسترها و فرصت‌های همکاری با گروه بریکس، تهران: مرکز همکاری‌های تحول و پیشرفت ریاست جمهوری.
- <https://brics2023.gov.za/wp-content/uploads/150709/07/2023-culture-agreement-en.pdf>
- <https://sabya.co.za/brics-cultural-festival-2023>

محمد امین شفیع خانی

پژوهشگر اندیشکده حرف